

BIBLIOTEKSBesøg och förtroende: Vilken roll spelar språk, kön och en politiserad biblioteksdebatt?

JONAS SÖDERHOLM, ANNA-STINA TAKALA
OCH DAVID GUNNARSSON LORENTZEN

Sammanfattning

Biblioteken har det viktiga och svåra uppdraget att vara tillgängliga för alla och samtidigt prioritera att uppmärksamma vissa grupper. Därtill har svenska bibliotek hamnat i hetluften de senaste åren i en alltmer politiserad debatt om bibliotekens utbud. I detta kapitel tittar vi särskilt på vilken betydelse språk och kön kan ha för svenskarnas biblioteksvanor och förtroende. Vi tittar också på vilka aktiviteter som biblioteksbesökare ägnar sig åt på biblioteket. Resultaten visar att personer som talar annat språk än svenska i hemmet använder biblioteket något mer. De uttrycker också i större utsträckning en uppfattning i frågan om förtroende. Antalet svarande är dock litet och personer med goda svenskakunskaper kan antas vara överrepresenterade. Samtidigt tyder det på att för just dessa mindre grupper tycks biblioteken ha stor betydelse. Kvinnor besöker fortfarande biblioteket oftare och uppger ett större förtroende än män men glappet har minskat något.

Biblioteken balanserar flera uppgifter, prioriteringar och målgrupper som rymms inom det övergripande demokratiuppdraget. Ett av bibliotekens uppdrag är enligt bibliotekslagen att ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bland annat genom att erbjuda litteratur på olika språk samt lättläst (Bibliotekslag, 2013). I detta kapitel har vi därför valt att undersöka i vilken utsträckning personer med andra modersmål än svenska besöker biblioteken och även hur deras förtroende för biblioteken ser ut.

Biblioteken ska prioritera personer med annat modersmål än svenska

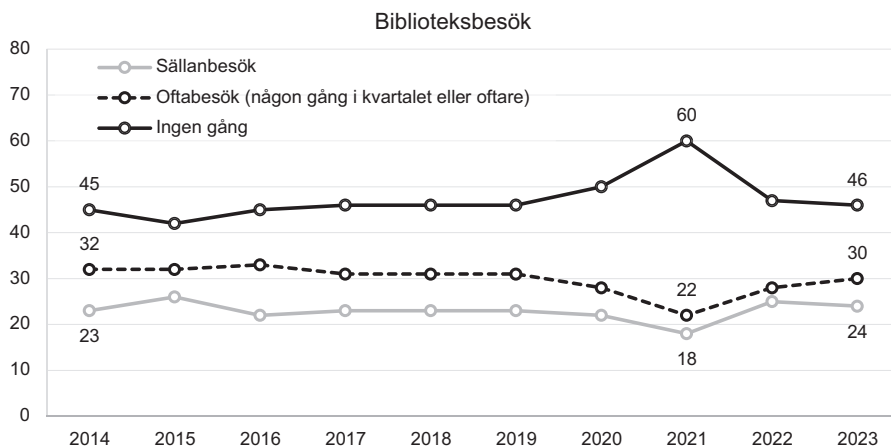
Det finns mycket som tyder på att biblioteken lägger särskilt fokus på de här grupperna. Kungliga bibliotekets senaste uppföljning av kommunala biblioteksplaner visar att drygt 70 procent av dem prioriterar personer med annat modersmål än svenska (Kungliga biblioteket, 2021). När det gäller de nationella minoriteterna finns prioriteringar i 67 procent av planerna (Kungliga biblioteket, 2024). Men hur ser det ut i praktiken? Används biblioteken mer eller mindre av personer med andra modersmål och har de förtroende för verksamheten?

Många tidigare studier av bibliotekens arbete med personer som har annat modersmål än svenska har fokuserat på personer som är nyanlända i Sverige. För denna grupp har man kunnat se att biblioteken har stor betydelse, som tillflyktsort, som möjlighet att utveckla sitt språk och som social plats (Pilerot & Lindberg, 2018). I Sverige finns dock numera relativt få nyanlända.

De flesta med andra modersmål har bott i Sverige länge och i de yngre generationerna är de allra flesta födda här. I åldern 0–17 år har mer än var fjärde person utländsk bakgrund, men bara vart tionde barn i Sverige är född utanför landet (Thalberg, Asplund & Silberstein, 2021). Idag växer många flerspråkiga barn upp i svåra socioekonomiska förhållanden. Studier har visat att dessa barn och ungdomar befinner sig i en utsatthet vad gäller möjligheten att utveckla sina språk i den utsträckning som behövs för att till exempel klara skolan (Andersson m.fl., 2019). Biblioteken är en institution som, i samarbete med andra, har i uppdrag att främja barns språkutveckling.

Samtidigt är det så att kategorin utländsk bakgrund inte sammanfaller med kategorin nationella minoriteter. Därför är det relevant att undersöka just hur personer med andra modersmål använder sig av och uppfattar biblioteken. Vi utforskar särskilt hur personer som talar andra språk i hemmet har svarat på frågorna om bibliotek i 2023 års nationella SOM-undersökning.

Figur 1 Antal besök på bibliotek under året, 2014–2023 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? – Besökt bibliotek*. Skalan är 7-gradig och går från *Ingen gång* till *Flera gånger i veckan*. Kurvan *Oftabesök* utgörs av de som svarat att de besöker biblioteket *Flera gånger i veckan*, *Någon gång i veckan*, *Någon gång i månaden* och *Någon gång i kvartalet*. Kurvan *Sällanbesök* utgörs av de som svarat att de besökt biblioteket *Någon gång i halvåret* och *Någon gång under de senaste 12 månaderna*. Antal svarande 2023 var 3 372.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014–2023.

Andelen som besöker bibliotek ökar

Hur ser det ut i stort vad gäller utvecklingen av biblioteksbesöken under 2023? Resultaten visar att andelen som besöker biblioteken ofta i stort sett är tillbaka till nivåerna före pandemin (figur 1) och har ökat från 28 till 30 procent under 2023.

Som framgår av tabell 1 har ökningen skett bland både kvinnor och män. Även om det fortfarande är framförallt kvinnor som besöker bibliotek ofta är ökningen mellan 2022 och 2023 något större hos manliga svarande. Ökningen har huvudsakligen skett bland dem som är under 50 år.

Tabell 1 Biblioteksbesökare efter ålder, kön, boendeområde och utbildningsnivå, 2023 (procent)

	Ingen gång	Minst någon gång i halvåret	Mer ofta	Antal svarande
<i>Ålder</i>				
16–29 år	32	28	40	444
30–49 år	35	28	37	897
50–64 år	52	26	22	839
65–90 år	55	17	27	1 192
<i>Kön</i>				
Kvinna	40	23	36	1 755
Man	52	24	24	1 581
<i>Boende</i>				
Ren landsbygd	62	19	20	456
Mindre tätort	49	24	28	685
Stad eller större tätort	42	25	33	1 577
Stockholm, Göteborg, Malmö	39	25	36	569
<i>Utbildning</i>				
Låg	67	16	17	452
Medellåg	56	23	22	936
Medelhög	48	24	28	783
Hög	28	27	44	1 130

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? – Besökt bibliotek*. Svarsskalan är 7-gradig med alternativen *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i kvartalet, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan samt Flera gånger i veckan*. Notera att den totala procentsumman som följd av avrundning blir 99 procent för 65–90 år, Kvinna och Hög samt 101 procent för Ren landsbygd, Mindre tätort och Medellåg.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Personer som är högutbildade och boende i städer besöker bibliotek oftare än dem med låg utbildning och boende på landsbygden. De är också ofta unga, under 50 år. I gruppen som är 16–49 år är det bara runt en tredjedel som aldrig har besökt något bibliotek under det senaste året.

Personer som talar andra språk än svenska besöker bibliotek oftare

I det här kapitlet har vi valt att jämföra biblioteksvanor hos personer som talar svenska i hemmet med personer som inte gör det. Den nationella SOM-undersökningen 2023 visar att en betydligt större andel av dem som inte talar svenska i hemmet besöker biblioteken ofta, hela 40 procent jämfört med 29 procent för gruppen som talar svenska hemma (tabell 2).

Tabell 2 Biblioteksbesök efter vilket språk som talas i hemmet, 2021–2023 (procent)

År	Språk	Ingen gång	Någon gång senaste halvåret	Någon gång i veckan- Någon gång i kvartalet	Antal svar
2023	Svenska	47	23	29	3 031
	Annat språk	35	24	40	184
2022	Svenska	48	26	27	3 116
	Annat språk	37	28	35	194
2021	Svenska	60	18	22	2 753
	Annat språk	38	27	36	166

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? – Besökt bibliotek*. Svaren är uppdelade på de som talar svenska respektive annat språk i hemmet. Totalt antal svar respektive år var 3 215 (2023), 3 310 (2022) samt 2 919 (2021).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021–2023.

Skillnader visar sig också vad gäller att aldrig besöka bibliotek. 35 procent av de som talar annat språk i hemmet besöker aldrig bibliotek, medan nästan hälften av dem som talar svenska i hemmet aldrig gör det. Under pandemin var andelen som aldrig besökte bibliotek hög, som väntat, men den var fortfarande lägre bland dem som talar ett annat språk i hemmet. Frågan om vilket språk som talas i hemmet har bara ställts de tre senaste åren och vi har därför ingen jämförelsedata från före pandemin.

De vanligaste talade språken som anges i enkätens fritextsvar är engelska, arabiska och finska. Det framgår också att de svarande med andra språk i hemmet är yngre än genomsnittet bland de svarande. De befinner sig också oftare i utbildning.

Vi behöver väga in att andelen svarande som talar annat språk än svenska i hemmet är oproportionerligt låg: knappt sex procent av deltagarna, att jämföra med att cirka en fjärdedel av befolkningen kan antas ha annat modersmål än svenska. Det relativt låga absoluta antalet, 184 svarande, innebär att det också är svårt att göra någon säker generalisering i förhållande till populationen. Med all sannolikhet är det så att personer med låg läs- och skrivkunnighet i svenska är underrepresenterade i svaren i den nationella SOM-undersökningen 2023. Vi bör därför utgå från att de som deltagit inte primärt är nyanlända eller befinner sig i samhälleligt utanförskap, utan är någorlunda etablerade i samhället och relativt språkkunniga i svenska även om de talar ett annat språk i hemmet. Att de oftare befinner sig i utbildning talar för en sådan slutsats. Dessa är i så fall intressanta resultat i sig eftersom det antyder att biblioteken har en viktig roll för de med annat modersmål än svenska som lyckas att ta till sig det svenska språket.

Unga med utländsk bakgrund besöker bibliotek oftare

Få svenska studier ställer frågor om vilket modersmål respondenterna talar och kopplar det till biblioteksbesök. Men det finns flera undersökningar som visar på ett samband mellan att ha utländsk bakgrund och att besöka bibliotek oftare än andra. Till exempel visar den nationella SOM-undersökningen 2016 att personer med annat medborgarskap än svenskt besöker biblioteken i högre utsträckning än svenska medborgare (Höglund, 2017).

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) genomför regelbundet en ungdomsenkät som ställer frågor om fritidsvanor till personer som är mellan 16 och 25 år. Man har i enkäten bland annat frågat efter utländsk bakgrund och socioekonomisk bakgrund. Utländsk bakgrund definieras som att antingen själv vara utrikes född, eller ha två föräldrar som är utrikes födda (MUCF, 2023).

Den nationella SOM-undersökningen har de tre senaste åren frågat efter vilka språk som talas i hemmet. Det kan vara intressant att jämföra med MUCF:s relativt nya studie, trots att kategorin utländsk bakgrund inte alltid behöver sammanfalla med att tala andra språk i hemmet än svenska. De nationella minoritetsspråken är förmodligen det tydligaste exemplet på att kategorierna inte behöver överlappa varandra. Till exempel är det näst vanligaste språket som anges i SOM-undersökningens fritextsvar finska.

MUCF:s undersökning visar att det är ungefär dubbelt så vanligt bland unga med utländsk bakgrund att besöka bibliotek, jämfört med unga som har svensk bakgrund. Särskilt vanligt är det bland tjejer med utländsk bakgrund att besöka bibliotek, hela 40 procent gör det varje månad. Det kan jämföras med killar med svensk bakgrund, där bara 16 procent besöker bibliotek varje månad (MUCF, 2023).

Den senaste enkäten MUCF genomförde var under pandemin 2021, men trots det har biblioteksbesök en stark ställning vad gäller kulturvanorna hos unga med utländsk bakgrund.

Vad gör man på biblioteket?

Av alla som har svarat på den nationella SOM-undersökningen 2023 har 12 procent någon gång använt en studie-/arbetsplats på biblioteket, 15 procent har någon gång deltagit i evenemang och 25 procent har använt sig av möjligheten att fråga en bibliotekarie om hjälp (tabell 3). Att fråga en bibliotekarie om hjälp är alltså den vanligaste aktiviteten av dessa tre.

Om vi filtrerar ut enbart de svarande som har angett att de besökt bibliotek, är det knappt 33 procent som någon gång använt en studie-/arbetsplats, 43 procent har frågat en bibliotekarie om hjälp och 33 procent har någon gång tagit del av evenemang på biblioteket. Två av fem besökare väljer alltså att ta hjälp av personalen, medan var tredje besökare också tar del av bibliotekens utbud av studieplatser och evenemang.

Tabell 3 Gjort aktiviteter på bibliotek under de senaste 12 månaderna, 2023 (procent)

	Använt studie-/arbetsplats på bibliotek	Frågat bibliotekarie om hjälp	Tagit del av evenemang på bibliotek
Ingen gång	88 (+3)	75 (+2)	86 (-2)
Sällan	6 (-2)	16 (-2)	10
Ofta	6	9	5 (+2)
Antal svarande	1 672	1 677	1 677

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? – Använt studie-/arbetsplats på bibliotek, Frågat bibliotekarie om hjälp, Tagit del av evenemang på bibliotek.* Svarsskalan är 7-gradig med alternativen *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i kvartalet, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan samt Flera gånger i veckan.* Notera att den totala procentsumman som följd av avrundning blir 101 för *Tagit del av evenemang på bibliotek.* Siffror inom parentes anger förändringen i procentenheter mellan 2022 och 2023.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Det är inga större förändringar från 2022 i vad respondenterna gör på biblioteken förutom vad gäller deltagandet i evenemang, som har ökat. Under pandemin minskade andelen som använde biblioteken för att ta del av evenemang, studieplatser och som frågade en bibliotekarie om hjälp. Det är en följd av att de flesta bibliotek inte var tillgängliga för aktiviteter under en lång period (Söderholm, Ögland & Gunnarsson Lorentzen, 2022). Men nu verkar en återhämtning i aktiviteter ske och den började redan 2022 (Söderholm & Gunnarsson Lorentzen, 2023). Under 2023 är det alltså framförallt deltagandet i evenemang som har ökat.

Den nationella biblioteksstatistiken visar att antalet aktiviteter som arrangerades på biblioteken under 2022 ökade med 24 procent från året innan (Kungliga biblio-

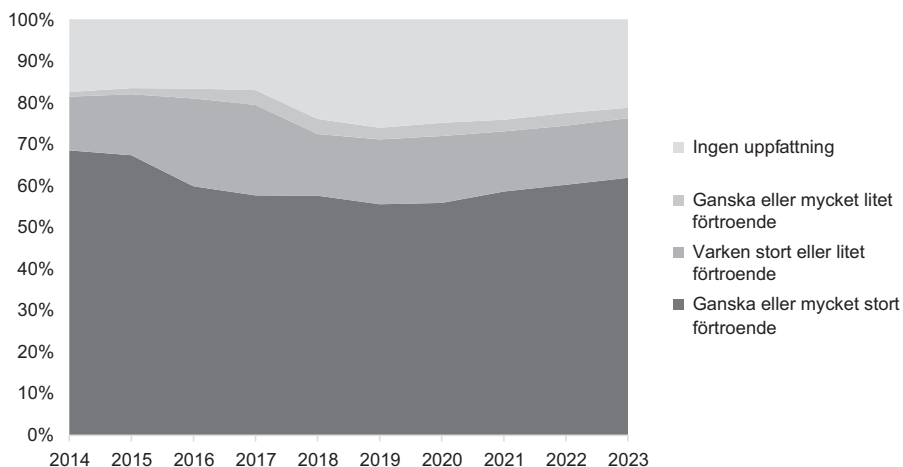
teket, 2023). Det verkar alltså som om fler människor har tagit del av bibliotekens ökade utbud efter pandemin.

Samtidigt är just de här frågorna svårtolkade. Det går till exempel att lägga olika betydelser i att besöka ett evenemang. Räknar man både sagostunden, språkkaféet och det digitalt sända författarsamtalet? Eller associerar människor främst till ett scenprogram på plats i biblioteksrummet? Det går inte att utläsa av enkätsvaren.

Förtroendet för biblioteken ökar fortsatt

Svenskarnas förtroende för biblioteken tycks alltjämt starkt. Andelen svarande i den nationella SOM-undersökningen 2023 som uppger någon grad av stort förtroende, de 'förtroendefulla', ökar något från förra året, från 60 procent till 62 procent. Det är nu fjärde året i rad som andelen förtroendefulla ökar och andelen som svarar *Ingen uppfattning* minskar (figur 2). Andelen som anger litet förtroende är alltjämt låg, tre procent, en nivå som vi har kunnat se sedan 2016. Svarande som anger det neutrala varken/eller-alternativet uppgår till 14 procent för tredje året i rad.

Figur 2 Förtroende för biblioteken, 2014–2023 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken*. Svartalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*. Antal svarande 2023 var 1 673.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014–2023.

Ett stående förbehåll är att det alltid är knepigt att sätta fingret på vad svaren kan sägas representera när respondenterna ska gradera något så abstrakt och komplext som sitt förtroende. Vad är det egentligen vi mäter? Tidigare forskning (Miller &

Mitamura, 2003) har föreslagit att låga svar på generella förtroendefrågor snarare kan ses som uttryck för försiktighet och vaksamhet (eng. caution). Frågan om förtroende kan i så fall tolkas som ett slags distans, huruvida de svarande håller sig avvaktande och på avstånd från biblioteken. Så är emellertid inte fallet i den nationella SOM-undersökningen 2023 där alltså 32 procent uppger att de har ganska stort förtroende och 30 procent att de har mycket stort förtroende för biblioteken (tabell 4). Det går att se en viss förskjutning över tid inom denna grupp av förtroendefulla; från att en större andel svarat *Ganska stort förtroende* till en jämnare fördelning mellan *Ganska* och *Mycket stort förtroende* de senaste åren.

Tabell 4 *Förtroende för biblioteken, 2014–2023 (procent)*

	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svar
2014	32	37	13	1	0	17	100	1 714
2015	32	35	15	1	0	16	99	1 684
2016	23	37	21	2	1	17	101	1 624
2017	22	36	22	2	1	17	100	1 783
2018	26	31	15	2	2	24	100	1 737
2019	25	31	16	1	1	26	100	1 618
2020	27	29	16	2	1	25	100	1 819
2021	29	29	14	2	1	24	99	1 519
2022	30	30	14	2	1	22	99	1 724
2023	30	32	14	2	1	21	100	1 673

Kommentar: Frågan löd *Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken*. Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*. Antal svarande 2023 var 1 673. Not: som följd av avrundning blir procentsummorna inte 100 på fyra rader.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014–2023.

Under det gångna året har vi sett ytterligare nya exempel på bibliotekspolitiska utspel, till exempel riksdagsledamot Lawen Redar (S) mot kulturminister Parisa Liljestrand (M) (Sveriges riksdag, 2023) och medial debatt kring ideologi, neutralitet och yttrandefrihet på bibliotek (exempelvis Troberg, 2023). Bibliotekssverige har nu upplevt flera år av upprepade fall med enskilda politiker och politiska partier, främst på lokal men även nationell nivå, som har synpunkter på specifika innehåll i programaktiviteter och driver på för en mer selektiv och restriktiv riktning på bibliotekens utbud (Frenander, 2024). Nu har vi haft så pass många incidenter över tid att det verkar gå att tala om någon slags trend; en trend av allt mer frikostiga tolkningar av principen om armlängds avstånd där den i vissa fall förbises helt. Detta kan förstås i kontext av en större rörelse som har beskrivits som ”en

(åter)politisering av kulturpolitiken” (Frenander, 2024, s. 17). Det är tänkbart att förskjutningen av andelen svarande från *Ingen uppfattning* till *Ganska/mycket stort förtroende* i något avseende kan förstås i ljuset av en sådan politiserad biblioteksdebatt, på så vis att den mediala uppmärksamheten får fler att uttrycka en uppfattning. Det skulle i så fall tyda på att de svarande i större grad stödjer biblioteken i den typ av principiella debatter som förts. Det betyder inte nödvändigtvis att det representerar populationen på ett helt rättvisande sätt då det kan vara svårt att nå de som har ett lägre förtroende för samhällets institutioner med den här typen av enkäter. Det är ett känt dilemma att en del grupper är svårare att rekrytera på grund av en institutionell misstro som även inkluderar forskningsstudier (Ellard-Gray m.fl., 2015). Det blir då ett självförstärkande bortfall i just frågan om förtroende.

I jämförelse med andra institutioner (tabell 5) är det dock ingen självklar slutsats att det enbart skulle handla om att de förtroendefulla är överrepresenterade. Frågorna kommer delvis från olika undersökningar och har då inte besvarats av samma individer men vissa generella jämförelser kan ändå göras eftersom urvalen är tillräckligt stora och representativa. Det är också fråga om ganska väsensskilda institutioner. Det jämförelsevis höga förtroendet för biblioteken är väntat; som diskuterats i tidigare undersökningar (exempelvis Söderholm, Ögland & Gunnarsson Lorentzen, 2021) är medborgarna i relativt svag beroendeställning till biblioteken jämfört med institutioner med en högre exponering för ett potentiellt skadat förtroende när det handlar om sådana kritiska områden som människors hälsa eller ekonomi.

Tabell 5 Jämförelse av förtroende mellan fyra olika institutioner, 2023 (procent)

	FHM	Sjukvården	De politiska partierna	Biblioteken
Mycket stort förtroende	20	16	1	30
Ganska stort förtroende	42	48	11	32
Varken stort eller litet förtroende	23	19	32	14
Ganska litet förtroende	5	11	33	2
Mycket litet förtroende	4	4	20	1
Ingen uppfattning	7	1	4	21

Kommentar: Frågan löd *Vilket förtroende har du för följande institutioner? Folkhälsomyndigheten; Sjukvården; De politiska partierna; Biblioteken*. Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*. Antal svarande 2023 var 1 729, 3 382, 3 346 respektive 1 673.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Biblioteken sticker ut med sin spridning av svar mellan främst *Stort förtroende* och *Ingen uppfattning*. De andra institutionerna har både en större andel svarande

som uppger mittenalternativet *Varken stort eller litet förtroende* och en större andel svarande som uppger litet förtroende. Mest skiljer sig biblioteken från de politiska partierna där spridningen i förtroende är nästintill den omvända med enbart 12 procent som uppger ett stort förtroende. Förvisso är de politiska partierna också den institution som till sin karaktär nog skiljer sig allra mest från biblioteken. I en livaktig demokrati är det knappast att förvänta att alla medborgare skulle ha förtroende för de politiska partierna som helhet. Den institution som ligger närmast biblioteken är Folkhälsomyndigheten där det stora förtroendet ligger på motsvarande nivå, 62 procent, och där en större andel svarat *Ingen uppfattning* jämfört med sjukvården och partierna.

Vilka har förtroende för biblioteken?

När det gäller förtroende i förhållande till hur ofta de svarande besökt biblioteken är det som väntat oftabetesökarna som också uttrycker det största förtroendet (tabell 6). I gruppen som besökt biblioteken någon gång i kvartalet eller oftare uppger 86 procent också ett högt förtroende, en ökning med tre procentenheter sedan 2022. I gruppen som inte besökt biblioteken alls är det en jämnare spridning av olika nivåer av förtroende med 44 procent som uppger ett stort förtroende och 36 procent har svarat *Ingen uppfattning*. Sällanbesökarna, alltså de som svarat att de besökt biblioteken någon gång det senaste året eller halvåret, är de som också ligger närmast hur respondenterna som helhet svarat: 69 procent av sällanbesökarna uppger ett stort förtroende, att jämföra med 62 procent av samtliga svarande.

Tabell 6 *Förtroende utifrån hur ofta biblioteket har besökts under perioden, 2023 (procent)*

	Ganska/ mycket litet förtroende	Varken stort/litet förtroende	Ganska/ mycket stort förtroende	Ingen upp- fattning	Antal svar
Ingen gång	4	16	44	36	764
Sällan: Upp till någon gång i halvåret	2	17	69	13	421
Ofta: Någon gång i kvartalet eller oftare	1	9	86	4	456

Kommentar: Frågan om biblioteksbesök löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? – Besökt bibliotek*. Svarsskalan är 7-gradig med alternativen *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i kvartalet, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan samt Flera gånger i veckan*. Frågan om förtroende löd *Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken*. Svartalternativen var *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Graden av förtroende varierar också i förhållande till demografiska bakgrundsvariabler som utbildningsnivå, boendeområde, ålder och kön (tabell 7). De största rörelserna har skett inom utbildning och boende. De lågutbildades förtroende tycks ha stärkts, med sju procentenheter större andel som uttrycker ett stort förtroende och tre procentenheter färre som uppger ett litet förtroende jämfört med 2022. Dock är det fortfarande markant skillnad mellan utbildningsnivåerna där förtroendet ökar för varje utbildningsnivå jämfört med närmsta lägre nivå; +8, +10 respektive +15 procentenheter. Utbildningsnivå är den mest utslagsgivande av de fyra demografiska variablerna, alltså där variationerna i förtroende är störst.

Även boendeområde följer ett liknande mönster med ett större förtroende bland boende på större orter. Här har dock skillnaderna mellan boendeområde jämnats ut jämfört med 2022. Hos svarande på mindre tätort är det nio procentenheter fler i den nationella SOM-undersökningen 2023 som uppger ett stort förtroende jämfört med 2022. Likaså minskar andelen med sex procentenheter bland boende i de tre storstäderna som uppger stort förtroende.

För både utbildningsnivå och boendeområde gäller att variationerna i stort förtroende nästan helt motsvaras av variationer i svarsalternativet *Ingen uppfattning*. För övriga svarsalternativ handlar det bara om mindre rörelser. Andelen svarande som uppger ett litet förtroende varierar med enstaka procentenheter mellan olika utbildningsnivåer och boendeområden, och detsamma gäller mittenalternativet varken/eller.

Sett till ålder är förtroendet för biblioteken som störst hos medelålders svarande. Bland svarande i yngre medelåldern 30–49 år uppger 68 procent ett stort förtroende, följt av svarande i övre medelåldern 50–64 år med 63 procent. Jämfört med 2022 har förtroendet minskat något bland de yngre svarande och ökat bland de äldre. I de två yngsta åldersgrupperna (16–29, 30–49) är det 2023 två procentenheter lägre andel som uppger stort förtroende och i de två äldre åldersgrupperna (50–64, 65–90) är det en sju respektive fyra procentenheter högre andel. Trots ökningen är den äldsta gruppen 65–90 år fortfarande den med lägst andel svarande som uppger stort förtroende, 57 procent. Gällande könsfördelningen är det fortfarande en större andel av kvinnliga svarande som uppger stort förtroende, en andel som likt 2022 är 66 procent. Det innebär ändå att skillnaden mellan manliga och kvinnliga svarande har minskat något sedan 2022 då andelen män som uppger stort förtroende hade ökat från 55 till 58 procent.

Tabell 7 Förtroende efter utbildningsnivå, boendeområde, ålder och kön, 2023 (procent)

	Ganska/ mycket litet förtroende	Varken stort/litet förtroende	Ganska/ mycket stort förtroende	Ingen upp- fattning	Antal svar
<i>Utbildningsnivå</i>					
Låg	4	15	44	37	207
Medellåg	3	16	52	29	454
Medelhög	3	16	62	19	389
Hög	2	12	77	10	568
<i>Boendeområde</i>					
Ren landsbygd	1	13	57	29	233
Mindre tätort	3	15	59	22	337
Stad eller större tätort	3	14	64	19	765
Stockholm, Göteborg, Malmö	2	14	67	17	287
<i>Åldersgrupp</i>					
16–29 år	5	20	61	14	217
30–49 år	2	15	68	15	458
50–64 år	1	13	63	22	421
65–90 år	3	12	57	28	577
<i>Kön*</i>					
Kvinna	2	12	66	20	866
Man	4	16	58	22	795

Kommentar: Frågan löd *Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken*. Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*. *) 12 hade angivit alternativet *Annat*. Not: som följd av avrundning blir procentsummorna inte 100 på tre rader. Totalt antal svarande var 1 673.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

När svarande grupperas efter vilket språk som talas i hemmet ger det inga stora skillnader på frågan om förtroende. Eftersom 95 procent av de svarande talar svenska i hemmet är denna grupps svarsfördelning som väntat i stort identisk med utfallet för undersökningen som helhet. De fem procent som talar ett annat språk än svenska uppger dock även de jämförbara nivåer av förtroende. Den största skillnaden är att färre i denna grupp svarar *Ingen uppfattning*, 15 procent, jämfört med 21 procent hos de som talar svenska i hemmet. Dessa sex procentenheter i skillnad är sedan ganska jämnt utspridda över de övriga svarsalternativen. Det går alltså inte att säga att de svarande som talar ett annat språk än svenska i hemmet har större eller lägre förtroende för biblioteken, bara att de i större utsträckning uttrycker någon grad av förtroende alls.

Tabell 8 Förtroende efter vilket språk som talas i hemmet, 2023 (procent)

	Ganska litet eller mycket litet förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Mycket stort eller ganska stort förtroende	Ingen uppfattning	Antal svar
Svenska	2	14	62	21	1 504
Annat språk	5	15	65	15	79

Kommentar: Frågan löd *Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken*. Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*. Totalt antal svarande var 1 583.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Eftersom det bara är 79 svarande i gruppen är det svårt att säga om de som talar annat språk än svenska i hemmet är representativa för populationen. Att fler av de icke svenskspråkiga deltagarna uttrycker någon grad av förtroende kanske i sig hänger ihop med den låga svarsfrekvensen. Eftersom individer ur dessa grupper generellt är svårare att rekrytera (Ellard-Gray m.fl., 2015) är det tänkbart att de som ändå väljer att delta är personer med en överlag större benägenhet och intention att uttrycka en uppfattning i samhällsrelaterade frågor.

Ökad inkludering trots polariserat klimat

Folkbiblioteken i Sverige förhåller sig aktivt till bibliotekslagen, vilket Kungliga bibliotekets uppföljningar av de kommunala biblioteksplanerna visar (Kungliga biblioteket, 2021). Det vi ser i den nationella SOM-undersökningen 2023 ger fog för uppfattningen att biblioteken gör de prioriteringar som lagen föreskriver, när det handlar om personer med annat modersmål än svenska. Resultaten pekar på att biblioteken har stor betydelse för personer som talar andra språk i hemmet än svenska men är etablerade i samhället. Det tyder på att bibliotekens prioriteringar, i enlighet med lagen, har betydelse för de svarande som talar andra språk i hemmet. I dessa grupper verkar biblioteken upplevas som tillräckligt relevanta för att man ska vilja besöka dem ofta och även uttrycka en uppfattning i förtroendefrågan. I en stram kommunal budget finns utmaningar i att fortsatt hålla fokus på lagens prioriterade grupper. Utmaningar som biblioteken tar sig an, och vad det verkar, många gånger lyckas med.

Den nationella SOM-undersökningen 2023 ger visst stöd för att det långvariga glappet mellan kvinnor och män, där kvinnor i högre grad använder och stödjer biblioteken, har minskat något även om det fortfarande finns där. Bibliotekssektorn har länge ställt sig frågan om varför så få pojkar och män använder biblioteken och hur inkluderingen av dem kan stärkas. Det är visserligen inget egenvärde i att

alla människor ska använda biblioteket, eller använda det lika mycket (Söderholm & Gunnarsson Lorentzen, 2023). Frågan är ändå relevant eftersom skillnaderna mellan kvinnors och mäns biblioteksanvändning i sin tur kopplar till större diskussioner om läs- och språkförmåga, skolresultat och utanförskap (Clemens, 2021) där biblioteken spelar en viktig roll. Åratal av riktade satsningar som exempelvis Broby biblioteks 'paugakvällar' där unga pojkar får träffa manliga läsande förebilder (Östra Göinge, 2024) kan vara sådant som långsamt börjar ge resultat.

Vi fortsätter också att följa utvecklingen med politiserad biblioteksdebatt och armlängds avstånd som tycks allt mer teleskopiskt. De offentliga biblioteken, som historiskt varit relativt fria från politisk påverkan gällande sin specifika verksamhet, har nu fått uppleva allt mer påtryckningar från förtroendevalda och andra politiska aktörer. Nu senast i februari 2024 hade Haninge bibliotek besök av extremistiska politiska opinionsbildare som filmade och ställde kritiska frågor i samband med en sagostund (Clemens, 2024). Om denna ideologiserade polarisering av biblioteksfrågor haft någon betydelse alls, tycks den än så länge stärkt mer än skadat svenskarnas relation till biblioteken.

Referenser

- Andersson, K., Hansson, K., Rosqvist, I., Lyberg Åhlander, V., Sahlén, B., & Sandgren, O. (2019). The contribution of bilingualism, parental education, and school characteristics to performance on the clinical evaluation of language fundamentals: Fourth edition, Swedish. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01586>
- Clemens, A. (1 november 2021) Färre pojkar och män nås av biblioteken. *Biblioteksbladet*. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/farre-pojkar-och-man-nas-av-biblioteken/>
- Clemens, A. (13 november 2024). Bibliotekschef filmades av högerextrem i samband med sagostund. *Biblioteksbladet*. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/bibliotekschef-filmades-av-hogerextrem-i-samband-med-sagostund/>
- Ellard-Gray, A., Jeffrey, N. K., Choubak, M., & Crann, S. E. (2015). Finding the hidden participant: Solutions for recruiting hidden, hard-to-reach, and vulnerable populations. *International journal of qualitative methods*, 14(5). <https://doi.org/10.1177/1609406915621420>
- Frenander, A. (2024). Kulturpolitik och kulturpolitik: ett ords förvandlingar i tiden. I E. Erlanson, J. Helgason, P. Henning & L. Lindsköld (Red.), *Litteratur, konst och politik i välfärdsstatens Sverige* (s. 13–29). Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien.
- Höglund, L. (2017). Biblioteken fortsatt välanvända med höga betyg. I U. Andersson, J. Ohlsson, H. Oscarsson & M. Oskarson (Red.), *Larmar och gör sig till* (s. 329–341). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Kungliga biblioteket (2021). *Trender i planerna: kommunala biblioteksplaner antagna 2020* (Rapport). <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-99>
- Kungliga biblioteket (2023). *Bibliotek 2022: Sveriges offentligt finansierade bibliotek* (Sveriges officiella statistik). <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-707>
- Kungliga biblioteket (2024). *Nationella minoriteter i planerna: en analys av kommunala och regionala biblioteksplaner*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-730>
- Miller, A. S., & Mitamura, T. (2003). Are surveys on trust trustworthy? *Social Psychology Quarterly*, 66(1), 62–70.
- MUCF (2023). *En fördjupad bild av ungas fritid* (Ung idag 2023:2). Myndigheten för ungdoms- och civillsamhällesfrågor. <https://www.mucf.se/publikationer/en-fordjupad-bild-av-ungas-fritid>
- Pilerot, O., & Lindberg, J. (2018). ”Sen går jag hem när det stänger” – En studie av nyanländas biblioteksanvändning. Regionbibliotek Uppsala. https://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2019/04/Rapport_Sen-g%C3%A5r-jag-hem_webb.pdf
- SFS 2013:801. Bibliotekslag. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801/
- Sveriges riksdag (2023). *Hat och hot på bibliotek* (Interpellationsdebatt 2023-01-17). https://www.riksdagen.se/sv/webb-tv/video/interpellationsdebatt/hat-och-hot-pa-bibliotek_ha10118/
- Söderholm, J., & Gunnarsson Lorentzen, D. (2023). Varför är inte alla på biblioteket? I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 255–267). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Söderholm, J., Ögland, M., & Gunnarsson Lorentzen, D. (2021). Biblioteken fortsatt starka trots kristid. I U. Andersson, A. Carlander, M. Grusell & P. Öhberg (Red.), *Ingen anledning till oro (?)* (s. 165–177). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Söderholm, J., Ögland, M., & Gunnarsson Lorentzen, D. (2022). Färre besök, ökat förtroende. I U. Andersson, H. Oscarsson, B. Rönnerstrand & N. Theorin (Red.), *Du sköra nya värld* (s. 339–351). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Thalberg, S., Asplund, A., & Silberstein, D. (Red.). (2021). *Ungas uppväxtvillkor och integration* (Rapport: 2021:6). Delmi. <https://www.delmi.se/media/jjibngi5/delmi-rapport-2021-6.pdf>
- Troberg, A. (9 maj 2023). Politikerna måste sluta använda biblioteken som politiskt slagfält. *Dagens nyheter*. <https://www.dn.se/kultur/anna-troberg-politikerna-maste-sluta-anvanda-biblioteken-som-politiskt-slagfalt/>
- Östra Göinge. (23 februari 2024). *Populär paugakvall är tillbaka*. <https://www.ostragoinge.se/nyheter/popular-paugakvall-ar-tillbaka-den-5-mars/>

